

XV. YÜZYILDA TOKAT VE SİVAS'TA İKTİSADİ YAŞAM, İCRA EDİLEN MESLEKLER VE MESLEK ADLARI

Serpil Sönmez

Sivas ve Tokat Anadolu Selçuklu Devleti'nin ticaret merkezi olan kentleriydi. Ticaret yollarının kavşak noktaları üzerinde bulunmaları nüfus bakımından da avantaj sağlamış, Selçuklu Devleti'nin en büyük kentleri arasına girmişlerdi.¹ Sivas ayrıca idarî merkezlerden birisiydi. 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Sivas ve Tokat, Amasya ile birlikte Osmanlı Devleti'nin üç eyaletinden biri olan Eyalet-i Rum'u meydana getiriyorlardı.² Bu yüzyılın ortasında Eyalet-i Rum'un Beylerbeylik merkezi (Paşa Sancağı) Tokat'tı.³ Tokat'ın, Anadolu Selçuklu Devleti bünyesinde sahip olduğu ticaret potansiyelini Osmanlı zamanında bütünüyle koruyamasa da büsbütün de kaybetmediği anlaşılmaktadır. Bunda Osmanlı ulaşım ağının üzerinde bulunması etkili olmuştur. Osmanlı ulaşım ağı İstanbul başlangıç/bitiş noktası olmak üzere üç ana koldan müteşekkildi. İzmit-Bolu güzergâhını takip eden sol kol ile Bursa-Eskişehir-Ankara güzergâhını takip eden orta kol Tokat'ta birleşip Erzincan-Erzurum yoluyla Tebriz'e ve Orta Asya içlerine doğru uzanıyordu. Yine Eskişehir-Konya-Adana-Antakya-Halep güzergâhından Arabistan'a giden ve Hac yolu olarak bilinen sağ kol ise Adana'dan ayrılan ve Kayseri-Sivas istikametini takip eden tali bir yol olarak Tokat'a ulaşıyordu.⁴ Bunun sonucunda Tokat Osmanlı döneminde transit

¹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi I*, Ankara, Barış Kitabevi, 1999, s. 30.

² Tayyip Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *Vakıflar Dergisi*, 1965, s. 51; Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Rûm Beylerbeyliği", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1990, s. 290.

³ Ahmet Şimşirgil, a.g.m., s. 290-91

⁴ İlhan Şahin-Feridun Emecen, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt: VII-VIII, İstanbul, 1988, s. 287.

ticaret mallarının sergilendiği pazar olma konumunu sürdürebilmiştir.⁵ Sivas'ın ise Anadolu Selçuklu Devleti zamanında sahip olduğu önde gelen ticaret merkezlerinden biri olma konumunu tamamıyla kaybettiği ve buna paralel olarak nüfus bakımından da büyük bir düşüş yaşadığı görülmektedir.⁶ Bu çalışmanın ele aldığı dönemde Tokat hala Anadolu'nun nüfus bakımından büyük kentleri arasındadır. Sivas ise ancak küçük bir kent olarak tanımlanabilir.⁷ Bununla birlikte Sivas'ın Tokat ve Amasya ile birlikte Eyalet-i Rum'u oluşturan üç kentten biri olması ve yarım yüzyılı aşkın bir süre sonra eyaletin merkezi durumuna gelmesi kentin jeopolitik öneminin bir göstergesi olsa gerektir.

Orta Anadolu'nun nüfus bakımından büyük ölçekli bir kenti ile küçük ölçekli bir kentinde icra edilen meslekler ile öne çıkan sektörlerin karşılaştırılması, kentlerin iktisadi düzeyini ortaya çıkarmak açısından önem arz etmektedir. Tokat'ın çeşitli dönemlerdeki iktisadi yapısı İlhan Şahin-Feridun Emecen, Ahmet Şimşirgil ve Mehmet Genç tarafından incelenmiştir. Şahin-Emecen Tokat'ın 1455 ve 1485 tarihli tahrirlerini incelemiş ve kentin iktisadi-sosyal hayatına dair önemli sonuçlar ortaya koymuşlardır.⁸ Ardından Mehmet Genç kentin 17-19. yüzyıllardaki iktisadi hayatını ele almıştır.⁹ Son olarak da Ahmet Şimşirgil'in yine tahrir defterlerine dayanan çalışması gelmektedir.¹⁰ Şahin-Emecen ve Şimşirgil 15. yüzyılda kentte icra edilen meslekleri, bu mesleklerin sektörler göre dağılımını, Müslümanlar ve gayrimüslimler bakımından oranlarını, öne çıkan sektörleri vb. incelemiş; her iki çalışmayla kentin 15. yüzyılda iktisadi ve sanayi bakımından durumu ortaya çıkarılmıştır.

⁵ Ahmet Şimşirgil, "XV-XVI. Asırlarda Tokat Şehrinde İktisadi Hayat", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı: X, İzmir, 1995, s. 187-188.

⁶ Sivas'ın 1454 tarihli nefer sayısı için bkz. BOA, TD2.

⁷ Suraiya Faroqhi, 1520-1650 yılları arasında Anadolu'daki çeşitli kentleri incelediği çalışmasında vergi mükellefi 3000'in üzerinde olanları büyük kentler, 1000-3000 arasında olanları orta büyüklükte kentler, 400-1000 arasında olanları da küçük kentler olarak sınıflandırmıştı. Faroqhi bu çalışmasında vergi mükellefi yaklaşık 3890 olan Tokat, 3390 olan Sivas ve yaklaşık 3050 olan Maraş'ı büyük kentler sınıflamasına dâhil etmişti. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2004, s. 12, 14 ve tablo1. Bu sınıflandırma 15. yüzyıl ortası için de bir fikir verebilir. 16. yüzyıl ortalarında 3050 vergi mükellefi olan Maraş büyük şehirler içinde yer aldığına göre, 15. yüzyılın ortasında 3035 vergi mükellefi olan Tokat çok büyük bir şehir olarak değerlendirilebilir. Sivas ise yaklaşık 600 vergi mükellefi ile küçük şehir kategorisinde değerlendirilebilir.

⁸ İlhan Şahin-Feridun Emecen, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Şehri", *Şeyhülislam İbn-i Kemal Sempozyumu (Tokat 26-29 Haziran 1985)*, TDV Yayınları, Ankara, 1986 ve "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt: VII-VIII, İstanbul, 1988.

⁹ Mehmet Genç, "17-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul, 1988.

¹⁰ Ahmet Şimşirgil, "XV-XVI. Asırlarda Tokat Şehrinde İktisadi Hayat", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı: X, İzmir, 1995.

Tahrir Verilerine Dair

Bu ve benzeri çalışmaların temel kaynak olarak kullanıldığı tahrir defterlerinin tarihi kaynak olarak kullanımının yarattığı problemler göz önünde tutulmalıdır.¹¹ Bilindiği gibi tahrir defterleri vergi kaynaklarının, dolayısıyla vergiye tabi erkek nüfusun kaydedildiği defterlerdir. Bununla birlikte bu defterlerden vergiye tabi erkek nüfusun mesleği, kökeni, evli ya da bekâr olmaları gibi bazı bilgileri de elde etmek mümkündür. Ancak bu bilgilerin hakiki durumu ne ölçüde yansıttığı problemli bir konudur. Öncelikle bu tür kayıtların tesadüfi olup olmadığı sorusu karşımıza çıkmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, tahrir memurlarının söz konusu her iki kentte de bütün meslek erbabını kaydetmeleri görevlerinin bir parçası mıdır? Yoksa kâtibin bunları kaydetmesi kişisel bir inisiyatif sonucu mudur? Tahrir kâtibinin görevinin bir parçası olması halinde bütün meslek erbabını titizlikle kaydettiği kabul edilebilir. Ancak kişisel inisiyatif söz konusu ise defterlerde bütün meslek erbabının kayıtlı olmadığını, başka bir deyişle bu kayıtların tesadüfi olduğunu kabul etmek gerekecektir. İkinci olarak vergiden muaf olanların genellikle tahrir kayıtlarında yer almadığı bilinmektedir. Tüm bunlar bu defterlerin sunduğu bu tür verileri ve dolayısıyla bu kaynaklardan hareketle yapılan çalışmaları ve ulaşılan sonuçları problemli hale getirmektedir. Ancak bu durum Osmanlı toplumsal yapısını incelemek isteyen tarihçilerin başvurabileceği temel kaynaklardan birinin tahrir defterleri olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Burada vurgulanması gereken, bu kaynakların yarattığı problemliğin ve ortaya konulan sonuçların mutlak doğrular olmayabileceğinin her zaman göz önünde bulundurulmasıdır. 1455 tahrir verilerine göre Tokat'ta kayıtlı neferlerin yaklaşık % 60'nın geçimini hangi yolla sağladığı bilinirken, Sivas'ta bu oran yaklaşık % 34'tür.¹² Bu durumda Tokat'ta vergiye tabi erkek nüfusun % 40'ı ile Sivas'ta % 66'sının geçimini hangi yolla sağladığı bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹¹ Tahrir Defterlerinin tarihi kaynak olarak kullanımının yarattığı problemler hakkında şu çalışmalara bakılabilir: Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 22, 1991; Feridun Emecen, "Mufassaldan İcmale", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 16, İstanbul, 1996; Fatma Acun, "Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı:1, İstanbul, 2000; Kemal Çiçek, "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Metod Arayışları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 97, 1995; Mehmet Ali Ünal, "Tahrir Defterlerindeki Bilgilerin Güvenilirliği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, Isparta, 1995; Ahmet Güneş, "Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunların Tarih Yazıcılığında Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 150, İstanbul, Haziran 2004; Mehmed Mehdi İlhan, "Tapu Tahrir Defterlerinin Tarihsel Demografi İçin Önemi Hakkında Bazı Notlar", *Erdem-Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 19, Ankara, 1991.

¹² Tokat'ta yolcu vb. şehirde daimi olarak yaşamayan kişiler hariç tutulduğunda 1187'si Müslüman, 1148'i Gayrimüslim olmak üzere 3035 nefer kayıtlıdır. Sivas'ta ise 243 Müslüman, 346 Gayrimüslim olmak üzere 589 nefer kaydedilmiştir. Zaviye, vakıf ve devlet görevlileri ile sadece Sivas'a mahsus olmak toprak tasarruf edenler de geçim kaynağı tespit edilenlerin içinde sayılmıştır.

Bu çalışmada Şahin-Emecen ve Şimşirgil'in Tokat üzerine yaptıkları çalışmalardan büyük ölçüde faydalanılmıştır. Bununla birlikte Tokat'ın 1455 tahririnin meslekler açısından yeniden okunması faydalı görülmüştür. Bilindiği gibi tahrir defterlerinin yazı biçimi olan siyakat, noktalama işaretleri genellikle kullanılmadığından, okunması en zor Osmanlı yazı biçimidir. Bu sebeple araştırmacının yer yer okuma hatası yapması ya da bazı kayıtları okuyamaması adeta kaçınılmazdır.¹³ Diğer yandan bazı kayıtların nasıl yorumlanması gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Tokat tahririnde biri unvan diğeri de meslek ifade eden ve hem *sûfi* hem de *sofi* olarak okumanın mümkün olduğu kayıtların nasıl değerlendirileceği bir sorundur. Bu çalışmada şu şekilde bir yöntem uygulanmıştır: Eğer kişinin ayrıca mesleği belirtilmişse (*hallaç, cüllah, müderis, müezzin* vb. gibi) *sûfi* okunması tercih edilmiştir; *sûfi İbrahim, cüllah* ya da *sûfi Ahmed, müezzin* gibi. Sadece isimle birlikte ya da tek başına *sûfi/sofi* yazılmışsa bu kişinin sofçu anlamında *sofi* olduğu kabul edilmiş ve esnaf içinde değerlendirilmiştir. Meslek belirten ibarelerin genellikle nefer isimlerinin altında yazılması da yol göstericidir. Diğer bir sorun ise Osmanlıca imlâsı/yazılışı birbirine benzeyen kelimelerde ortaya çıkmaktadır. Tokat tahririnde bu duruma örnek teşkil eden bir kayıt söz konusudur. Bu kayıt, hem *çırçır* hem de *çerçi* olarak okunabilen kelimedir. Kâtibin yazı karakterinden kelimenin *çırçır* mı, *çerçi* mi olduğu ayırt edilememektedir. *Çırçır*, hamurcuların kısa ve kalın oklavası, merdane anlamına geldiği gibi, içinde pamuk kozası ayrılan sepete de verilen isimdir.¹⁴ *Çırçır* kelimesi günümüzde pamuğu çekirdeğinden ayıran makine için kullanılmaktadır. *Çerçi* ise daha çok bakkal vb. dükkânların bulunmadığı köyleri ve küçük yerleşim birimlerini dolaşarak ufak tefek eşya (iğne-iplik, tarak, boncuk vs.) satanlara denmektedir. Çerçiler sayesinde köy ve daha küçük yerleşim birimlerinde yaşayanlar ufak tefek ihtiyaçlarını kasaba/şehir merkezlerine inmeden temin edebiliyorlardı. Bu mesleğin 20. yüzyılın neredeyse son dönemine kadar Anadolu'nun çeşitli köy ve kasabalarında icra edildiği bilinmektedir. Tokat'ın 1454 tahririnde 18 Müslüman, 1 Gayrimüslim olmak üzere toplam 19 kişi *çırçır/çerçi* olarak kaydedilmiştir. Şahin-Emecen bu kelimeyi *çerçi* olarak okumuş ve bunları mahallelerde dolaşarak satış yapan bir tür seyyar satıcı olarak tarif etmişlerdir.¹⁵ Tokat'ta tekstil en büyük sanayi koludur ve bölgede 15. yüzyıldan itibaren pamuk üretimi yapılmaktadır.¹⁶ Ayrıca kentte neredeyse her mahallede bir bakkalın hizmet verdiği anlaşıyor.¹⁷ Bakkalların, sadece yiyecek malzemesi değil, günlük ihtiyaçlara yönelik ufak tefek eşya da sattığı düşü-

¹³ Tahrir defterlerine dayalı çalışmaları ve bu tür yanlış okumaları değerlendiren bir çalışma için bkz. Erhan Afyoncu, "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk İktisat Tarihi Sayısı*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2003.

¹⁴ Kamus-ı Türkî.

¹⁵ Şahin-Emecen, 1988, s. 296.

¹⁶ Şimşirgil, 1995, s. 192; Şahin-Emecen, 1988, s. 294.

¹⁷ Tokat'ta 1454 yılında toplam 54 mahalle bulunuyordu. 47 nefer ise bakkaldı.

nülebilir. Çerçiler ise kentlerden daha ziyade köy ve daha küçük yerleşim birimlerinde satış yapan kişilerdir. Bu bilgiler bir araya geldiğinde pamukları kozasından ayıran kişiler için çırçır kelimesinin kullanılması ve 1454 tahririne göre Tokat'ta kayıtlı 19 neferden en azından bir kısmının çırçır olması ihtimal dâhilindedir.

Diğer bir sorun da *messak* ya da *muşâk* olarak okunması mümkün olan kelime kendini göstermektedir. Hem Tokat hem de Sivas tahririnde karşımıza çıkan kelime Şahin-Emecen ve Şimşirgil tarafından *koğacı* anlamında *messak*? olarak okunmuştur.¹⁸ TD2'de tahrir kâtibi tarafından açık bir şekilde noktalama kullanılarak ve Arapça kökenli *habbâz*, *haffâf*, *bezzâz* vb. meslek isimlerinin imlasına uygun olarak yazılmış kelimenin¹⁹ okunuşu *muşşâk* olsa gerektir. Anadolu Selçuklularında icra edilen meslekleri inceleyen Merçil'e göre *muşâk* kelimesi inşaat işçileri için kullanılmaktaydı ve rençber ya da hizmetkâr anlamındaydı.²⁰ TD2'de karşımıza çıkan *muşâk-ı Bayram*, *muşâk-ı Sarraç* ve *muşâk-ı Şeyh İmare*²¹ gibi kullanımlar Merçil'in de belirttiği gibi kelimenin hizmetkâr anlamına geldiğini göstermektedir.

Diğer bir meslek ise *tere/bere-fürüş* olarak okunan kelimedir. Tokat'ta tekstil sanayinin en büyük sanayi kolu olduğu düşünülürse bu kelimenin *tire-fürüş*²² olarak okunması daha anlamlı görünmektedir.²³

Tahrir verilerinin sadece demografik ve iktisadi bakımdan değerlendirilecek veriler sunmadığı, aynı zamanda toplumsal hayatın çeşitli alanlarına dair çıkarımlar yapmayı sağlayacak bilgiler de içerdiğinin iyi örneklerinden biri 1454 Tokat ve Sivas tahriridir.

Kentlerin İktisadi Hayatına Dair

1454 Tokat ve Sivas tahririnde kayıtlı meslekler, dokuma, gıda, deri, madenî ve çeşitli eşya imalatı, inşaat, hizmet ve nakliye sektörleri olarak sınıflandırılabilir. Bu tür sınıflamalarda sektörlerin sınırları gevşektir, diğer bir deyişle bir mesleğin birden fazla sektör altında kategorilendirilmesi mümkündür. Örneğin *haddâd* hem inşaat hem de madeni eşya sektörleri içinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu tür sektörel sınıflamalar ancak bir fikir edinmek bakımından önemlidir. Bu esneklik araştırmacıların meslekleri farklı kategorilere ayırmalarında da kendini göstermektedir. Sonuç olarak farklı kategorilere başvurulması ya da bazı mesleklerin farklı kategorilerde değeren-

¹⁸ Şahin-Emecen, 1988, s. 301; Şimşirgil, 1995, s. 207.

¹⁹ TD2, s. 46

²⁰ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, TTK yayınları, Ankara, 2000, s. 103. Merçil kelimeyi *muşâk* olarak tek “ş” ile okumuştur.

²¹ TD2, s. 6, 46, 473.

²² Tire: Dikişte kullanılan pamuk ipliği.

²³ Her üç kelimenin Osmanlıca imlasının birbirine son derece benzediğini belirtmek gerekir.

dirilmesi ulaşılan sonuçları çok da fazla etkilememektedir.²⁴ Tokat'ta en büyük sektör tekstildir.²⁵ Sivas'ta da durum çok farklı değildir; başta tekstil gelmektedir.

1454 yılında Sivas'ta icra edilen mesleklerin sektörel dağılımı şu şekilde yapılabilir:

Tekstil: Arakiye-düz, boyacı/sabbağ, cüllah, hallaç, hayyat, kassar, keçeci, kuşakçı, küllahî, mutaf (muytaf), Köhne-düz/pine-düz, sofçu

Gıda: Bakkal, bostancı, değirmenci, çoban/geleban, kasap, nemekî

Hizmet: Direv-lük?, Muşâk, pas-pân

Dericilik: Debbağ, keşşger, kürkçü, palanî, sarraç

Madenî ve çeşitli eşya imalatı: Çancı, çilingir, haddad, kalkancı, kazganî, topçu, yaycı

İnşaat: Dülger

Nakliye: Harbende

Tokat'ta neredeyse her 5 neferden biri en büyük iş kolu olan tekstil sektöründe çalışmaktadır (% 22). Müslümanların yaklaşık % 18'i, Gayrimüslimlerin ise % 30'u tekstil sektöründe çalışırken, Müslümanlar ile Gayrimüslimler bu sektörde eşit oranda yer almaktadır.

Tokat'ta Müslümanların dericilik (% 80), gıda (% 70), çeşitli eşya imalatı (% 59) ve inşaat işlerinde (% 58) ağırlıklı olarak varlık gösterdikleri görülüyor. Gayrimüslimlerin ağırlıkta olduğu tek iş kolu hizmet sektörü olarak nitelendirilebilecek sektördür; bu sektörde Gayrimüslimlerin ağırlıkta olmasında rençperlik ve ırgatlık gibi hizmet iş koluna dâhil edilen vasıfsız işgücünün neredeyse tamamının Gayrimüslim olması rol oynamıştır. 74 rençperin sadece 4 tanesi Müslümanken, ırgatlık yapan 56 neferin tamamı Gayrimüslimdir. Rençperlik ve ırgatlık yapanlarla birlikte *hizmetkâr*, *gulâm* ve *muşâk* olarak kaydedilen ve vasıfsız iş gücü olarak nitelendirilebileceklerin toplam neferler içindeki oranı % 5,1'dir. Bunların Tokat toplumsal yapısının en alt tabakasında yer aldıkları söylenebilir. Gayrimüslimlerde vasıfsız işgücünün oranı % 11,67'dir.

Nakliye sektöründe ise Müslümanlar ile gayrimüslimler eşit ağırlıktadır.

Tokat'ta meslekler bazında ele alındığında Gayrimüslimler değirmencilik (tamamı), bezekçilik (tamamı), kuşakçılık (% 93 oranında) ve saffarlık (% 83 oranında) gibi mesleklerde sayıca fazladır. Ayrıca cüllahların içinde Gayrimüslimlerin oranı yaklaşık % 75'tir ve her beş Gayrimüslimden biri cüllahtır. Müslümanlar ise debbağlık, sarraçlık, bakkallık, sakalık, hayyatlık, hallaçlık, kazzazlık, Nemedgerlik, penbe-duzluk, kavvaslık, dellallik, tacirlik ve çırçır/çerçilik gibi pek çok meslekte öne çıkmaktadırlar.

Sivas'ta tekstil ve gıda sektörlerinde Müslüman ve Gayrimüslimler eşit orandadır. Dericilikte Müslümanlar, çeşitli eşya imalatında ise Gayrimüslimler sayıca baskındır.

²⁴ Mesleklerin sektörlere göre sınıflandırılmasında farklı yaklaşımlara örnek olarak Tokat için bkz. Şahin-Emecen: 1988, s. 294, 304-307; Şimşirgil, 1995, s. 190, 201; Sivas için Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas, 1998.

²⁵ Tokat'ta sektörlerin iktisadi hayattaki payı için bkz. Şahin-Emecen, 1988; Şimşirgil, 1995.

Toplumsal Hayata Dair

Meslek isimlerinden yola çıkarak kent kültürü hakkında bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Meslek sahibi olmak toplumda bir statü sahibi olmak demektir. Bununla birlikte bazı terimlerin birden fazla statüye işaret etmesi de söz konusudur. Örneğin *Gulâm* olarak isimlendirilenlerle hizmetkâr olarak kaydedilenlerin verdikleri hizmet muhtemelen benzerdi. Ancak *Gulâm* terimi köle, kul, esir olma durumuna işaret ettiği gibi aynı zamanda bir dini statü göstergesidir. Osmanlı sisteminde Müslümanların köle olması söz konusu olmadığından Tokat'ta bulunan 13 *Gulâm*ın mühtedi olduğu açıktır. Buna karşılık hizmetkâr terimi özgür bir bireye işaret eder, ancak bu terim bireyin dini statüsü hakkında kendi başına bir bilgi vermez. Bir hizmetkârın Müslüman ya da Gayrimüslim olması mümkündür. Hizmetkârın dini statüsü ancak tahrir defterinde kayıtlı olduğu kısımdan anlaşılabilir. Gayrimüslimse Gayrimüslimler arasında, Müslüman ise Müslümanlar arasında kaydedilir.

Şahin-Emecen'in de belirttiği gibi meslek isimlerinin Arapça-Farsça ve Türkçe olarak kaydedilmesi sadece kâtiplerin bu üç dildeki hâkimiyetlerini göstermez, aynı zamanda halk arasında da Arapça ve Farsça kelimelerin halkın günlük dil kullanımına yerleştiğinin göstergesidir.²⁶ Sadece Osmanlı devlet yapısında değil halkın yaşantısında da Arap ve Fars etkilerinin olduğunu düşünmek gerekir.

²⁶ Şahin-Emecen, 1988, s. 289-290

Tokat tahririnde karşımıza çıkan bazı meslek isimleri halkın gündelik hayatına dair bazı bilgiler de sunmaktadır. Örneğin Tokat'ta bina yapımında (özellikle ev vb. binalarda) ana malzeme olarak kerpiç ve taşın; harç olarak ise toz, kireç ve kil karışımından oluşan ve su ile karıştırılıp tuğla ve taşları birbirine bağlamaya yarayan ve kuruyunca kaya gibi sertleşen *seman* denilen bir karışımın kullanıldığı anlaşıyor.

Meslek isimleri ev içinde kullanılan bazı eşyalar hakkında fikir vermektedir. Örneğin keçe hayvan örtüsü veya çoban kepeneği yapımında kullanıldığı gibi, evlerde yere serilen ve kebe denilen çok kalın bir yer döşemesi yapımında da kullanılmaktadır. Mutfakta ise bakırın yanı sıra *keresî* denilen ustaların ürettiği ve *keres* ismi verilen, ağaçtan oyularak yapılan büyük derin kaplar da kullanılmaktadır. Ayrıca Tokat'ta icra edilen *saffarlık* mesleği bakır ve çinko karışımından oluşan sarı renkli bir alaşım olan pirinçten çeşitli eşya imal edildiğini göstermektedir. Bu mesleğe Sivas'ta rastlanmıyor. Belki de pirinçten yapılan çeşitli eşya Sivas'a Tokat'tan getirilip satılıyordu.

Tokat'ta meslek erbabı arasında *mutrib*, *kavval*, *hakî*, *meyhaneci* vb. kişilerin de bulunması Tokat'ta renkli bir sosyal hayatın varlığına işaret etmektedir.

Bilindiği üzere Osmanlı toplumsal yapısı konusunda gerek araştırmacılar da gerekse kamuoyunda bazı önyargılar söz konusudur. Bunlardan biri, Osmanlı toplumunun ana unsuru olan Müslümanların (yani Türklerin) özel bilgi ve beceri gerektiren mesleklerde kayda değer bir varlık gösteremedikleri yönündedir. Bu görüşe göre Osmanlı toplumunda Müslümanlar ya askerdir ya da tarım alanında faaliyet göstermektedir. Özel bilgi, beceri ve teknik gerektiren meslekler ise büyük oranda Gayrimüslimler tarafından icra edilmektedir. Bu görüş, Osmanlı toplumunun asıl üretici güçlerinin Gayrimüslimler olduğu yönünde gizli bir yargıyı da barındırmaktadır. Oysa farklı etnik ve dinî yapılardan oluşan bir imparatorluk sisteminin farklı dinamikler üreteceği ve bu dinamiklerin de toplumsal yapıyı ve toplumsal işbölümünü vb. belirleyeceği muhakkaktır. Osmanlı imparatorluğunda dinî statünün kişinin toplumdaki yerini belirleyen baş etmenlerden biri olduğu göz önüne alındığında; devlet memuru, asker²⁷ vb. devlet görevlisi olma yolu büyük oranda kapalı olan kentli Gayrimüslimlerin geçimlerini sağlamak için çeşitli meslek dallarına yönelmek ve kalifiye iş gücünü oluşturmak dışında pek fazla seçeneklerinin kalmayacağı açık bir gerçektir. Nitekim Tokat ve Sivas'ın 1454 tahriri bile bu türden önyargıları geçersiz kılacak ipuçlarını vermektedir. Tahrir defterlerinden elde edilen verilerin kullanımının ortaya çıkardığı problemlerin bazılarını yukarıda değinilmişti. Bu problemler göz önüne alındığında, tahrir defterlerinin sunduğu verileri istatistik yöntemiyle birtakım yüzdelere dönüştürmek ve bu yüzdelere hareket ederek bazı kesin genellemeler yapmak yerine, defterlerin sunduğu verileri zorunlu bir örneklem kabul ederek genel durumu tespit etmeye yarayacak ipuçlarını aramak daha anlamlı olacaktır. Görüldüğü gibi her iki kentte de az ya da çok Müslümanlar ve Gayrimüslimler hemen her meslek dalında faaliyet göstermektedir. Ayrıca nüfusu

²⁷ Ancak devşirilerek Müslüman yapılan Gayrimüslimler asker olabilirdi.

büyük oranda Müslüman olan kentler üzerine yapılmış çalışmalar zaten bu yargıların anlamsızlığını ortaya koymaktadır. Örneğin Özer Ergenç'in Ankara ve Konya üzerine yaptığı çalışmada, her iki kentte de Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu, dolayısıyla bu kentlerde sınai üretimin de büyük oranda Müslümanlar tarafından yapıldığı ortaya konmaktadır. Bu kentlerdeki Gayrimüslim nüfus ise kent ekonomisinin baskın üretici gücü olamayacak düzeydedir.²⁸ Elbette Gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu kentlerde kent ekonomisinin ana üretim gücünü Gayrimüslimlerin oluşturduğu da bir gerçektir.

Osmanlı toplumsal yapısı söz konusu olduğunda bir diğer sorun da bazı dönemler için geçerli olabilecek durumların bütün bir Osmanlı tarihine yayılarak sanki Osmanlı'nın her döneminde o durum geçerliymiş gibi bir algı oluşması/oluşturulmasıdır. Mesela Gayrimüslimlerin bazı mesleklerde (uluslararası ticaret, sarraflık gibi) tartışmasız bir üstünlükleri/hâkimiyetleri olduğu yönünde, genel olarak 19. yüzyıl için geçerli olan birtakım durumların genellenerek bütün Osmanlı tarihine yaydırılıp sanki 600 yıl boyunca böyle olmuş gibi genel kabul görmesi söz konusudur. Bu kabule göre Müslümanlar ticareti aşağı bir uğraş olarak gördüklerinden uzak durmuşlardır. Bunun sonucu olarak da iç ve dış ticaret alanlarında Gayrimüslimlerin tartışmasız bir üstünlüğü ortaya çıkmıştır. Bu tür yargıların artık terk edilmesinin vakti geldiğini gösteren ufuk açıcı bir inceleme Cemal Kafadar tarafından yapılmış ve Müslüman Osmanlı tüccarlarının uluslararası ticarete sanılandan daha farklı bir rolleri olabileceğinin ipuçları ortaya konmuştur.²⁹ Diğer taraftan 1454 Rum tahriri de bu konularda küçük de olsa ipuçları vermektedir. Örneğin Tokat'ta tacir olarak kaydedilen 14 kişiden 3'ü Gayrimüslimdir. Kentte sarraf olarak geçimini sağlayan 5 kişinin ise tamamı Müslüman'dır.

Sonuç Olarak

Her ikisi de Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli ticaret merkezlerinden ve komşu olan Tokat ve Sivas, Osmanlı hâkimiyetinde hem iktisadi hem de toplumsal olarak birbirinden oldukça farklı iki şehir tablosu çizmektedir. Tahrir verilerine göre Tokat'ın iktisadi ve ticarî olarak gelişmiş ve dinamik bir kent olduğu görülürken, Sivas'ta ancak kent halkının ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek düzeyde üretim yapıldığı ileri sürülebilir. Tokat'ın iktisadî olarak gelişmiş bir kent olduğunu icra edilen mesleklerin çeşitliliğinden anlıyoruz. Bu çeşitlilik aynı zamanda büyük bir mesleki uzmanlaşmanın göstergesi olarak da değerlendirilmelidir. Örneğin *sabbağ/boyacı* kelimesinin yanı sıra *ren-ger/renk-ser, elvancı* gibi terimler de kullanılmaktadır. Bu tür kullanımlar kumaş boyama işinde farklı uzmanlık dalları olabileceğinin bir işareti olarak kabul edilebilir. Diğer yandan Sivas'ta icra edilen mesleklerin sayı ve çeşitlilik bakımından azlığı kent-

²⁸ Bkz. Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

²⁹ Bkz. Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 76-114.

te sınaî üretim hacminin düşüklüğünün ve kent ekonomisinin zayıflığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sivas'ta ancak 36 farklı mesleğin icra edildiği görülürken, Tokat'ta icra edilen meslek sayısı 153'tür. Ayrıca Sivas'ta geçim kaynağı tespit edilebilen neferler içinde, yani işgücü içerisinde çeşitli meslek erbabının oranı yaklaşık % 48, devlet, vakıf, zâviye vb. kurumlarda çalışanlar ile imam, derviş, keşiş gibi dini görevlilerin oranı % 32, tarımsal faaliyetlerle iştigal edenlerin oranı ise yaklaşık % 20'dir. Tokat'ta iş gücü içinde çeşitli meslek erbabının oranı % 92 iken devlet, vakıf, zâviye vb. kurumlarda çalışanlar ile imam, derviş, keşiş gibi dini görevlilerin oranı ancak % 8'dir. İki kentte icra edilen mesleklerin çeşitliliğinde ve uzmanlaşmada görülen bu farklılık iki kentin nüfus büyüklükleri ile paralel bir görünüm arz etmektedir. 1455 yılında Tokat'ın nüfusu Barkan'ın tahmini nüfus hesabına göre³⁰ 15,000 civarında iken Sivas'ın nüfusu ancak 3,000 civarındadır. Tokat bu dönem için büyük nüfuslu bir kenttir ve bu nüfus büyüklüğü kent halkının ihtiyaçlarını karşılayacak büyüklükte bir kent ekonomisini gerektirir. Bunun sonucu olarak da mesleklerde çeşitlilik ve uzmanlaşma ortaya çıkmış olmalıdır. Sivas'ın nüfus büyüklüğü böyle bir kent ekonomisinin ortaya çıkmasını sağlayacak düzeyde görünmemektedir. Ayrıca Sivas'ta esnafın ve devlet, vakıf, zâviye vb. kurumlarda çalışanlar ile imam, derviş, keşiş gibi dini görevlilerin nüfusa oranı kent ekonomisinin, neredeyse sınaî üretim kadar devlete dayandığına işaret etmektedir.

Ayrıca Sivas'ın 15. yüzyıl ortasındaki nüfus büyüklüğü ve kente icra edilen mesleklerin durumu Sivas'ın bu dönemde Osmanlı ticaret ağı üzerinde yer almadığının bir göstergesi olsa gerektir. Tokat'ta tüccarların ve yolcuların varlığı, ticaret hayatının canlılığının ve Tokat'ın Anadolu Selçuklu Devleti zamanındaki gibi ticaret yollarının üzerinde yer alan bir şehir olduğunun işaretleridir. Sivas'ta ise ne tüccar ne de yolcu vardır. Başka veriler de olmadığından bu dönemde Sivas'ın ticarî bakımdan eski öneminin en azından birazına sahip olduğunu söylemek bile mümkün değildir. İki şehrin iktisadî ve ticarî hayatlarındaki bu farklılık Tokat'ın Sivas'tan daha zengin ve müreffeh bir kent olduğunun göstergesidir.

Tokat'ın ele alınan dönemde demografik bakımdan büyük, Sivas'ın ise küçük bir kent olduğuna ve iki kent arasındaki iktisadi uçurumun bir sebebinin de demografik yapıları olduğuna yukarıda değinilmişti. Ancak Anadolu Selçuklu Devleti'nin payitaht şehirlerinden ve önemli ticaret merkezlerinden biri olan ve o dönemde nüfus büyüklüğü ve zenginlik açısından büyük olasılıkla Tokat'tan daha büyük olan Sivas'ın,³¹ bu duruma nasıl geldiği ve iki kent arasındaki hem iktisadi hem de demografik uçuru-

³⁰ Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerine Tetkikler-Makaleler*, Cilt: 2, Yay. Haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul, 2000, s. 1413.

³¹ Meselâ 1336'da Rûm'un gelirlerinin 1/3 ünden fazlasının Konya ve Sivas'a ait olması, yaklaşık bir yüzyıl önce kentin ne kadar zengin bir şehir olduğunun göstergesidir. Bkz. V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 1988, s. 75.

mun nasıl oluştuğu bir sorudur. Bu soruyu tam olarak cevaplamayı mümkün kılacak tarihi kaynaklar mevcut olmamakla birlikte, Sivas'ın hem iktisadi hem de demografik olarak yaşadığı bu çöküşü Köseadağ savaşıdan sonra Moğolların Anadolu'yu istila ettikleri döneme kadar geri götürmek mümkündür. Bu istila döneminde Sivas Moğol valilerince yönetilen merkezlerden biri olmuş, zengin ve müreffeh bir kent olarak Moğollara ödenen vergi yükünün büyük bir kısmını üstlenmek zorunda kalmıştır. Moğol istilasının ardından gelen ve siyasi istikrarsızlık olarak tarif edilebilecek dönemde kent hem demografik hem de iktisadi açıdan kayıplar vermeye devam etmiş olmalıdır. Ayrıca Anadolu'da değişen ticari konjonktürün etkisi de söz konusudur. 13. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun siyasî ve iktisadî merkezleri Antalya-Akşehir-Sinop hattının doğusunda yer alırken, bu üstünlük 14. yüzyılın son yarısında Bursa çevrelerine ve Ege yöresine geçmiştir.³² Kent açısından son darbe Timur tarafından vurulmuş ve önemli boyutta insan varlığını kaybeden kent, nüfus bakımından da neredeyse bir kasaba boyutuna inmiş, buna paralel olarak da kalifiye insan gücünü kaybetmiş ve iktisadi olarak da çökmüş olmalıdır. Bu çöküşün boyutu 1454 tahririne bakıldığında anlaşılmaktadır. Timur istilasının üzerinden yarım yüzyıl geçmesine rağmen Sivas ne demografik ne de iktisadi yönden henüz toparlanamamıştır. Kentin büyük kentler arasında yeniden yer alabilmesi için bir buçuk yüzyıl geçmesi gerekecektir. Bununla birlikte coğrafi olarak komşu olmalarına rağmen Tokat'ın bu olumsuzluklardan neden Sivas kadar etkilenmediği de ayrı bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

³² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I*, Ankara, Barış Kitabevi, 1999, s. 100.

TOKAT VE SİVAS'TA İCRA EDİLEN MESLEKLER

	TOKAT		SİVAS	
	M	GM	M	GM
Allâf (Arpacı, hayvan yemi)	4	1	-	-
Arağçını ³³	2	-	-	-
Arakiye-dûz ³⁴	-	-	1	-
Asiyâbî/Değirmenci	-	10	-	1
Aşcu/Tabbah	3	2	-	-
Bağban/Bağcı	3	5	-	-
Bakkal	43	4	4	2
Bardakçı	1	-		
Bâzarcı/Bâzarî	1	1		
Bennâ (yapı ustası)	4	6		
Bezci/Bezzaz	1	-		
Bezekçi/Bezekî ³⁵	15	17		
Bez-füruş	1	-		
Biryâni/Kebabi	3	1		
Boncukçu	1			
Bostancı/Bostânî	11	7	2	1
Boyacı/sabbağ	3	2		1
Börekçi	1			
Canbaz	1			
Cerrah	3	1		

³³ *Arağçını*: Teri emmesi için kavuğun altına giyilen takke; üzerine sarık sarılan keçe külah; gelinlerin giydikleri süslü başlık, taç; bereye benzeyen, üstüne bir şey giyilmeden başa geçirilen veya şapka içine giyilen başlık; mendil, havlu, çevre gibi ter silinecek nesne.

³⁴ *Arakiye*: Dervişlerin başlarına giydikleri yünden veya pamukludan yapılmış bir nevi takke; tiftikten yapılmış ince hafif külah; tiftikten veya yünden dövülerek yapılan kumaş.

³⁵ *Bezek*: Süs, ziynet; *Bezekçi*: süsleyen süsleyici; eskiden gelinleri süsleyip giydiren ve düğün evlerinde askı için süsler yapan kadın, meşşâte.

ŞEHİR SOSYOLOJİSİ

	TOKAT		SİVAS	
Cinci?	1			
Cüllah (dokumacı)	78	227	4	6
Cüllal (Çulçu)	4			
Çancı			1	
Çerağcı ³⁶	2			
Çıkırıkcı	3			
Çırçır/Çerçi	17	1		
Çilingir	4	6		1
Debbâğ	40	3	3	
Dellâk (Tellak)	8			
Dellâl (Tellal)	22	3		
Direvlük? ³⁷			1	
Dumânî?	1			
Dülger				1
Dürud-ger ³⁸	1	1		
Dürümcü	1			
Elekçi	4	1		
Elvancı ³⁹	1			
Gelebân/Çoban	3		1	3
Gulâm	13			
Habbâz (Ekmekçi)	16	9		
Haccâr/Sengtraş/Taşçı	1	3		
Haddâd/Ahenger (demirci)	5	10		5
Haffâf/keşfer/keşir (ayakkabıcı)	41	26		1

³⁶ *Çerağ*: Yağ kandili ve genellikle mum, meş'ale gibi ışık veren şey. Çerağcı: tekke, medrese ve camilerde kandilleri ve mumları yakmakla görevli kimse, çerâgî.

³⁷ *Direv*: Ekin biçme hasat; direv-ger: ekin biçen kimse, orakçı anlamına gelmektedir. Direvlük olarak yazılan kelime de ekin biçen kimse anlamında kullanılmış olabilir.

³⁸ *Dürud*: Ekin biçme; dürud-ger: Ekin biçen.

³⁹ *Elvan*: Renkler; birkaç renkli, alacalı, rengarenk.

	TOKAT		SİVAS	
Hakî ⁴⁰		3		
Hallaç ve Nemedger	1			
Hallaç ⁴¹	15	3	6	4
Hamâmî	5			
Hammâl	4	3		
Hânî (Hancı?)	1			
Harbende/Hımmarî/Eşekçi	15	16	1	
Harirî/Kazzaz (ipekçi)	18	2		
Hatâî/Hattâbî/oduncu	2			
Hayyât/Derzi	63	32	5	5
Helvayî	4			
Hemrkeş (sütçü)		1		
Hizmetkâr	5	1		
Irgad ⁴²		56		
İbrişimî ⁴³	1			
İpçi	1			
Kabalaki?/Kabalakçı? ⁴⁴	1			
Kadifeci	1			
Kalburcu	2			
Kalkancı	2		1	
Kaltâkî ⁴⁵	2			
Kamçıcı	2			
Kasab	27	9	1	1
Kâse-ger	7	4		

⁴⁰ Hikâyeci.

⁴¹ *Hallaç*: Pamuk veya yünü bu iş yapılmış bir aletle (tokmak ve yay ile) kabartan kimse, pamuk atıcısı.

⁴² Toprak işlerinde ve yapılarda en basit ve ağır işleri yapan işçi, amele, rençber.

⁴³ Bükülmüş ipekten iplik.

⁴⁴ *Kabala*: Halk ağzında bir işi toptan götürü olarak almak; kabalakî toptancı anlamına geliyor olabilir.

⁴⁵ *Kuskunsuz*: Eyer, çıplak eyer. Kuskun: Hayvanın kuyruğunun altından geçirilerek eyere bağlanan kayış.

ŞEHİR SOSYOLOJİSİ

	TOKAT		SİVAS	
Kassâr/Gâzur (ağartıcı)	2	9		1
Kattâr? ⁴⁶	2			
Kavvâl ⁴⁷	1			
Kavvâs/Tirger (okçu)	19			
Kazgâncı/Kazgânî	4			1
Kebkebur?/Kebeger? ⁴⁸	7			
Kemankeş/Yaycı	1		1	
Kemerci		6		
kendüm?-fûruş	1			
Kerbansarâyî		1		
Keresî ⁴⁹	2			
Kerpiççi	1			
Keyyâl ⁵⁰	1			
Kılınçcı/Seyyaf	4	1		
Kıncı	3			
Kilkçi/Kalemci	3			
Kirpasî ⁵¹	10	1		
Koşumcu		1		
Köhne-dûz/ Pine-dûz (yamacı, eskici)	4	2	3	
Kuşçu		1		
Külâh-dûz/Küllahî	39	11	2	1
Külhanî	1			

⁴⁶ Kat'; katı'dan geliyorsa kattâr; kesici, biçici manasında olabilir.

⁴⁷ Çok konuşan, laf ebesi, geveze; laf altında kalmayan; şarkıcı, şarkı okuyan kimse.

⁴⁸ *Kebe*: Yunanca ve Latince'den geçmiş (kapa), kilim gibi yere serilen, hayvan örtüsü ve ya çoban kepeneği yapılan çok kalın keçe; kebkebur/kebeger kebe kelimesinden türetilmiş görünmektedir. Ankara'da 17. yüzyıl başında *Kebkebur* isimli bir mahallenin varlığını Özer Ergenç göstermektedir. Bkz. Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 57.

⁴⁹ Keres ağaçtan oyulmuş büyük derin kap, kavata.

⁵⁰ Kile ile tahlıl ölçen kimse.

⁵¹ Kirpas Ayverdi'nin sözlüğüne göre ham bez anlamına gelmektedir. Merçil'e göre keten veya pamuktan dokunan astarlık bez; kirpası bu bezi satan kişi. Merçil, s. 25.

	TOKAT		SİVAS	
Leğenci	4			
Mey-füruş		1		
Meyhane-ger		3		
Mil'akadî/Mil'aka (Kaşıkçı)	1	3		
Miskci	1			
Miyanbend/Miyan-ger/Miyanbend-baf/Kuşakçı	2	28		1
Muşâk	1	4		7
Muşâk-ı sarraç	1			
Mutâf ⁵²	8	2	1	
Mutrib ⁵³	3	1		
Muze-dûz/Muze-ger (Çizmeci)	8	1		
Naccar	18	7		
Nakkaş	2	1		
Natur	1			
Nemedger/Nemedî/Keçeci	24	1	1	
Nemekî/Tuzcu	2			1
Pabuç-dûz/Papucî	2	2		
Palan-dûz/Palanî/Palancı	13	2	1	
Pas-bân	2			1
Penbe-dûz/Penbe-ger/Panbukçu	19	3		
Penbe-füruş	2			
Peyniri?	1			
Postin-dûz/Post-duz/Kürkçü	9	3	2	
Rahban (Yol Bekçisi)		3		
Rençber	4	70		
Renger/Renkger/Renkseri?	7	1		

⁵² Dokumak veya örmek suretiyle keçi kılından çul, yem torbası vb. şeyler yapan ve satan kimse, muyta; çul, yem torbası gibi keçi kılından dokunmuş eşya.

⁵³ Bir müzik aleti çalan kimse, sâzende; ilahi, gazel, şarkı vb. okuyan kimse, hânende.

ŞEHİR SOSYOLOJİSİ

	TOKAT		SİVAS	
Sabunî	1			
Saffar (Pirinç dökümcü) ⁵⁴	7	35		
Saka	11	1		
Samancı	1			
Sarraç	30	1	4	
Sarraf	5			
Sekkak (Bıçakçı)	11			
Semerci	7			
Semmanî? ⁵⁵		1		
Seyis	1			
Sifrçi? (Sırf: yazılı kâğıt, kitap)	1			
Sofî/Sofçu/Yüncü	17	15		3
Sukger (Pazarıcı)	2			
Suzenî/Suzen-ger/Suz-ger (iğneci)	18			
Şâkird		2		
Şâkird-i Cüllah		1		
Şâkird-i Çırçır/Çerçi	1			
Şâkird-i Çilingir	1			
Şâkird-i Debbağ	1			
Şâkird-i Haddad	3	1		
Şâkird-i Harbende	1			
Şâkird-i Köhne-düz	1			
Şâkird-i Mutaf		1		
Şâkird-i Muzeger		1		
Şâkird-i Palanî	1			
Şâkird-i Saffar	1			

⁵⁴ Saffâr: Pirinç dökümcü; pirinç: bakır ve çinkodan elde edilen sarı renkli bir alaşım.

⁵⁵ *Seman*: Toz, kireç ve kil karışımından oluşan ve su ile karıştırılıp tuğla ve taşları birbirine bağlamaya yarayan ve kuruyunca kaya gibi sertleşen madde.

	TOKAT		SİVAS	
Şâkird-i Sarraç	1			
Şâkird-i Suzen-ger	2			
Şâneger/ Tarakçı	9	4		
Şerbetçi	3			
Tâcir	11	3		
Tahtacı	1			
Tatar	1			
Tire-füruş	4			
Topçu	1		1	1
Toprakçı	1			
Yuvacı? ⁵⁶	1	-		
Zedekçi?		1		
Zeng-ger? ⁵⁷	1			
Zerkâkâr/Zerkar/Zer-ger (Kuyumcu)	3	16		
Toplam	946	729	47	49

⁵⁶ *Yuvacı*: Osmanlı saray avcıları için yetiştirilmek üzere doğan, şahin ve atmaca yavrularını yuvalarından bulup çıkarmakla görevli kimse.

⁵⁷ *Zeng*: zil, çingirak.

DEVLET GÖREVLİLERİ İLE
VAKİF, ZÂVİYE VB. ÇEŞİTLİ KURUMLARDA GÖREV YAPANLAR

	TOKAT		SİVAS	
	M	GM	M	GM
Derviş	32		8	
Ferraş			1	
Hafız	1			
Hatib	3			
İlanî? (ilancı?)	1			
İmam	40		9	
Katib	5			
Keşiş		28		10
Kethüda	2	3		
Muarrif	2		1	
Muhtesib	1			
Muhzır	1			
Müderriş	2		5	
Müezzin	16		4	
Nakib	1			
Tımarî	1			
Sipahi	1			
Zaviye görevlileri			27	
Toprak tasarruf edenler			15	25
Toplam	109	31	70	35

Kaynakça

- Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi I*, Ankara, Barış Kitabevi, 1999.
- -----, *Büyük Celâli Karışıklıklarının Başlaması*, Erzurum, 1963.
- Barkan, Ömer Lütfi, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerine Tetkikler-Makaleler*, Cilt: 2, Yay. Haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul, 2000.
- Faroqhi, Suraiyya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2004.
- Godlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, Onur Yayınları, Ankara, 1988.
- Gökbilgin, Tayyib, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm" *Vakıflar Dergisi*, Sayı VI'dan Ayrı Basım, İstanbul, 1965.
- Kafadar, Cemal, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.
- Şahin, İlhan - Feridun M. Emecen, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: VII-VIII, İstanbul, 1988.
- -----, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Şehri", *Şeyhülislam İbn-i Kemal Sempozyumu (Tokat, 26-29 Haziran 1985)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1986.
- Şimşirgil, Ahmet. "Osmanlı Taşra Teşkilâtında Rûm Beylerbeyliği", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: V'den Ayrı Basım, İstanbul, 1990.
- -----, "XV-XVI. Asırlarda Tokat Şehrinde İktisadi Hayat", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: X, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 1995.

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

H 859 - M 1454/1455 tarihli TD2.

Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) - II, TD387.

RESİMLER

- Atasoy, Nurhan, 1582 Surname-i Hümayun, Koçbank Yayınları, İstanbul, 1997.
- Atıl, Esin, Levni ve Surname, Koçbank Yayınları, İstanbul, 1999.